

Г.Н. Акбаева^{1*}, Н.Рамашов¹, А.Н. Рамашова²

¹Академик Е.А. Бөкетов атындағы Қарағанды университеті, Қазақстан
²М.О. Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан университеті, Шымкент, Қазақстан
(*Хат-хабарларға арналған автор. Email: rgul.ksu@mail.ru)
ORCID: 0000-0002-0314-0944^{1*}; 0000-0002-7370-563X2

Қазақстан Республикасының жоғары білім беру жүйесін интернационалдандыру: проблемалар, үрдістер, шешімдер

Мақалада Қазақстан Республикасының жоғары білім беру жүйесінің трансформациясы мен интеграциясы зерттелген, өйткені әлемдік тәжірибеде білім беру проблемаларын шешудің жаңа тәсілі ұйымдастырушылық, құрылымдық, идеологиялық өзгерістерді, білім беру мазмұнын жаңартуды түбегейлі қайта қарауды, қазақстандық қоғам дамуының қазіргі кезеңіне және әлемдік білім беру кеңістігіндегі жаһандық интеграциялық процестерге сәйкес мамандарды даярлау сапасының талаптарын арттыруды қажет етті. Осыған байланысты жоғары білім берудің негізгі бағыттарындағы шетелдік студенттердің кәсіби даярлығының өзекті мәселесі де талданды: білім беруді интернационалдандыру және білім беру саласындағы мемлекеттердің заң шығарушы және атқарушы органдарының қызметін үйлестіру; үздіксіз білім берудің бірыңғай жүйесін ұйымдастыру мүмкіндігі және білім беру сапасын оның барлық деңгейлерінде жетілдіру сияқты проблемалардың шешімдері қаралды. Мақала авторлары білімнің қоғам қажеттіліктеріне, оның экономикасы мен ұлттық-мәдени ерекшеліктеріне тәуелділігімен, сондай-ақ оқу елін таңдаудың ортаның «зияткерлігіне» тәуелділігімен шарттасқан Қазақстан жоғары оқу орындарында шетелдік студенттердің кәсіби даярлығын дамыту генезисін анықтады, сондай-ақ шетелдік студенттердің кәсіби даярлығын дамыту перспективаларына және тұтастай алғанда жоғары білімнің интернационалдандырылуына болжам жасаған.

Кілт сөздер: интернационалдандыру, шетелдік студенттер, білім беру саласы, академиялық ұтқырлық, трансформация, этносаралық өзара іс-қимыл, көптілді білім беру, үндестіру, бірегейлік, білім беру ортасы, жоғары оқу орны.

Кіріспе

Жоғары білім беру жүйесінің әлеуметтік белсенділігі оның академиялық ұтқырлығына негізделеді, бұл қарқын халықаралық білім алмасуды білдіреді, оның негізгі қатысушылары орта білімнен кейінгі (бакалавриат, магистратура және докторантура) білімнің барлық деңгейлеріндегі студенттер, профессор-оқытушылар құрамы, инженерлік-техникалық персонал және т. б. [1]. Бұл, ең алдымен, жоғары білім беру жүйесінің өзгеру сипатына байланысты: жоғары білімнің қолжетімділігі күрт өсті, ол элиталық түрден көпшілікке қажетті болып табылады. Демек, интеграциялық үдерістерді бастайтын осы жүйенің ашықтығы барған сайын айқын бола түсуде, нәтижесінде ұлттық білім беру жүйелерінің толық өзгеруі, олардың толықтырылуы, жоғары білімнің жаһандық әлеуметтік жүйеге айналуы орын алады. Сонымен қатар, бірқатар зерттеушілер атап өткендей, интеграцияны «біріктірудің өзі емес, біріктіру үдерісі» деп түсіндіреді [2]. Басқаша айтқанда, академиялық ұтқырлық қандай да бір дәрежеде ұлттық білім беру дәстүрлерінен бас тартуды білдірмейді, керісінше адамның өзінің даму саласын кеңейтуге табиғи қажеттілігін ескеретін жаңа мақсаттағы бағдарлаудың бір түрі болып саналады. Жоғарыда айтылғандардың контекстінде бұл қажеттілік білім беру субъектілерінің халықаралық ынтымақтастыққа және жалпы адамзаттық этика құндылықтарымен танысуға деген ұмтылысында көрінеді.

Осылайша, білім беруді интернационалдандыруға бағытталған интеграциялық үдерістер халықаралық ортада оқитын, жұмыс істейтін, өмір сүретін және қарым-қатынас жасайтын студенттердің, зерттеушілер мен оқытушылардың үдемелі өсіп келе жатқан санын анықтайды.

Негізгі бөлім

Осыған байланысты академиялық ұтқырлықты дамыту бағыты Халықаралық ынтымақтастықтың геосаяси бағыттарымен анықталатынын атап өткен жөн. Мысалы, 1945 жылдан кейін АҚШ пен Батыс Еуропа арасындағы білім алмасу Атлант блогын дамыту мақсатында өтті. Еуропа елдері әлі күнге дейін бұрынғы колониялардан студенттер ағынын қолдайды, ал Оңтүстік

Америкадағы студенттер АҚШ пен Канада университеттерінде магистр және доктор дәрежесін алады, ал КСРО және Шығыс Еуропа университеттері соңғы уақытқа дейін студенттерді тек социализм елдерінен қабылдады. 1994 жылы Тұңғыш Президентіміз — Ұлт Көшбасшысы Н.Ә. Назарбаев ұсынған еуразияшылдық тұжырымдамасы Қазақстандағы геосаяси стратегия бастамасының бірі болып табылады. Бұл идеяны әртүрлі саяси топтар екіұштылықпен қабылдайды: батыстың өткір сыны және Ресейдің екіжақты көзқарасы деп. Осы уақытқа дейін Қазақстан Ресейді жоғары білім беру реформаларында толықтай ұстанды. Жағдайдың ортақтығы (Ресейде бастапқы позициялар едәуір ғылыми-әдістемелік, кадрлық және материалдық-техникалық базаның болуына байланысты ең жақсы болғанымен) және Қазақстанның әдістемелік қамтамасыз ету тұрғысынан Ресейге тәуелділігі, қазақстандықтардың бірнеше ұрпағында тамыр жайған ресейлік университеттер мен ғылыми орталықтарға бағдарлануы және жеке деңгейдегі көп қырлы байланыстары және Қазақстан тұрғындарының орыс тілді білуінің іс жүзінде бірегей көрсеткіштері, соның арқасында әлемдік ғылыми және оқу әдебиеттерінің басым көпшілігі игеріле берді [3]. Қазақстандық білім беру реформаларында ресейлік жетістіктермен, қателіктермен және мәселелермен ортақ жетістіктер болды. Егер жетістіктер туралы айтатын болсақ, Ресей мен Қазақстан жоғары оқу орындарының білім беру үдерісінде іргелі ғылымдардың рөлін, жалпы жоғары білімнің ғылыми сипатын, жоғары білімнің мәдени қалыптастырушы функцияларын сақтай алды. Сонымен қатар, жалпы тарих, географиялық жақындық, жалпы педагогикалық дәстүрлер бұл тұжырымның пайдасына дәлел бола алады. Алайда, бұл бағыт ұзақ уақыт бойы ресейлік білім беру жүйесі векторында дамитын болады: қазақстандық жоғары оқу орындары ресейлік оқу ұйымдарын үлгі — эталон ретінде санап, студенттердің көбі Қазақстанға емес, ресейлік жоғары оқу орындарына кетуіне себеп болуы мүмкін деген тұжырым бар [4].

Еуразияшылдық тұжырымдамасы сондай-ақ болашақта Еуразия шекараларына шығатын ірі елдер — Қытай, Иран және Үндістан сияқты мемлекеттермен халықаралық ынтымақтастықтың жандануы мен дамуын айқындайды. Қазірдің өзінде, әрине пандемияға дейін, Қазақстанның жоғары оқу орындарында Үндістан, Қытай, Шығыс Азия өңірі елдерінің өкілдері келіп, білім алуда.

Еуразиялық стратегия, ол — ТМД құру идеясының өзіндік саяси желісі, оның бастамашысы Қазақстан Республикасының Тұңғыш Президенті Н.Ә. Назарбаев болды. Қазақстанның жоғары оқу орындарындағы шетелдік студенттер контингенті көрші елдер (Өзбекстан, Қырғызстан және т.б.) өкілдерінің басым көпшілігінде қалыптастырылатыны кездейсоқ емес. Еуразияшылдық тұжырымдамасы аясында барлық этностардың мүдделерін шоғырландыратын, ұлтына қарамастан барлық азаматтардың құқықтары мен бостандықтарын мүлтіксіз сақтауды қамтамасыз ететін Қазақстанның саяси жүйесінің маңызды элементін құру идеясы туды және іске асырылды. Әңгіме 1995 жылы құрылған Қазақстан халықтары Ассамблеясы туралы болып отыр [5]. 1997 жылы үшінші сессияда осы ұйымның негізгі стратегиясы қалыптастырылды: еуразиялық интеграцияны дамыту, қоғамды демократияландыру және жаңа азаматтық бірегейлікті қалыптастыру. Сол отырыста Қазақстан Республикасының Тұңғыш Президенті Н.Ә. Назарбаев мемлекеттік жоғары оқу орындарының әрбір мамандығына ұлттық азшылық өкілдерін 10 пайыздық квота бойынша қабылдау туралы тапсырма берді. 1999 жылы квота тестілеу негізінде жоғары оқу орындарына қабылдаудың жаңа ережелерінің енгізілуіне байланысты жойылды, бірақ квотаның қолданылуының төрт жылында еліміздің жоғары оқу орындарына түрлі ұлт өкілдерінен 7,8 мыңға жуық жас келіп түсті, бұл көші-кон үдерісін тежеудің және жақын болашақта көпұлтты зияткерлік әлеуетті құрудың маңызды факторына айналды. Қазақстан Республикасы тәуелсіздігінің он жылдығы қарсаңында өткен жетінші сессияда мемлекеттіліктің қалыптасу жолын атап өтті және азаматтарды қазақстандық патриотизм негізінде қалыптастыру міндетін қойды. «Біз Қазақстанды құрдық, ендігі міндет — қазақстандықтарды құру» (Н.Ә. Назарбаевтың жетінші сессияда сөйлеген сөзінен) [5]. Сол кездегі мемлекет басшысы атап өткендей, азаматтық бейбітшілік пен келісім тәжірибесі әлемдік қоғамдастықта құнды деп танылған елге айналған Қазақстанның этносаралық саясатының негізгі нәтижелері, олар:

– елде этностық және діни тиесілілігіне қарамастан азаматтардың құқықтары мен бостандықтарының теңдігін қамтамасыз ететін құқықтық базаның болуы. Бұл қағидат мемлекеттік этносаралық саясаттың негізіне айналды;

– Қазақстан халықтары Ассамблеясы тұлғасында ұлттық саясат пен ұлтаралық диалогты іске асырудың бірегей және тиімді тетігі құрылды, соның арқасында барлық жерде этностардың мәдени

жаңғыру үдерісі жүріп жатыр, ал Ассамблея олардың жан-жақты диалогын қамтамасыз етеді. Бүгінгі таңда бұл тәжірибені кейбір көрші елдер өздеріне қабылдайды;

– түрлі мәдениеттер диалогы жолға қойылған, Қазақстан негізінен жалпы адамзаттық құндылықтармен көпмәдениетті қоғам ретінде қалыптасты. Қол жеткізген рухани интеграцияның өзегі сөзсіз, көп ғасырлық толерантты және инновацияларға ашық қазақ халқының мәдениеті болып табылады. Рухани бірегейлік біздің отандастарымыздың азаматтық және саяси бірлігін толықтырады, бұл мемлекет тәуелсіздігін нығайтудың және ХХІ ғасырда қоғамды біріктірудің тағы бір іргетасы болады;

– теңдестірілген тіл саясатына қол жеткізілді және Қазақстан — осы мәселелерді өткір қақтығыстар мен күйзелістерсіз шешкен аз елдердің бірі. Ел азаматтарының, әсіресе жастардың мемлекеттік тілді меңгеруінің табиғи үдерісі жүріп жатыр. Қазақстанның тілдік байлығы қазақ мәдениетін байытады және көпұлтты Қазақстанның бірлігін нығайтудың маңызды факторы болып табылады;

– еліміздің рухани жаңғыруы, ең бастысы — конфессияаралық келісім мен толеранттылық қамтамасыз етілді. Қазақстандықтардың қазіргі ұрпағына мұра болып қалған рухани саладағы толеранттылық болашақта азаматтық және конфессияаралық бейбітшілікті сақтау үшін жақсы негіз болып табылады.

Стратегияда атап өтілгендей, ұлтаралық қатынастарды үйлестіруге: қазақ этностары арасындағы қарым-қатынастардағы толеранттылық пен сенімді нығайту; мемлекеттік тіл мен қазақ халқының мәдениеті төңірегінде топтасқан қазақ этностарының мәдениеттері мен тілдерін одан әрі дамыту; қазақстандықтардың рухани-мәдени тұтастығын қалыптастыру үшін жағдайларды қамтамасыз ету; мемлекеттік тілді әрбір қазақ этносының ішкі мәдениетінің ажырамас элементіне айналдыру негізінде қол жеткізілетін болады. Мемлекеттік және ресми тілдер ұлтаралық қарым-қатынас құралы ретінде одан әрі дамудың нақты перспективаларын алатын көптілділікті қалыптастыру болып табылады. Стратегия дұрыс бағытта жетілдірілген жағдайда келесідей нәтижелерге қол жеткізуге болады, олар: ұлтаралық қатынастарды дамыту негізінде қазақстандық бірегейлікті қалыптастыру, қазақстандық патриотизмді, қазақстандықтардың рухани-мәдени қоғамдастығын нығайту, жастардың әрбір кейінгі ұрпағында қазақстандық патриотизмді тәрбиелеу жүйесін құру болып табылады.

Осының барлығы халықаралық білім беру алмасулары саласында қалыптасқан үрдістерге алып келді, өйткені біздің елімізде шетелдік студенттер санының тұрақты өсуінің жетекші факторы Қазақстанның саяси және экономикалық тұрақтылығы болып табылады. Осылайша, жақын арада халықаралық байланыстар кеңейіп, жақын және алыс шетелдермен халықаралық білім беру алмасуларының тәжірибесі артады. Демек, шетелдік студенттерді кәсіби даярлау мәселесі өзекті бола түсуде. Біздің ойымызша, бұл мәселе шешімін екі бағытта табады:

1) білім беру сапасын арттыру мақсатында оның барлық субъектілері шетелдік студенттердің әлеуметтік-мәдени бейімделуі, кәсіптік білім берудің әдістері мен педагогикалық технологияларын жетілдіру, жоғары оқу орындары оқытушыларының біліктілігін арттыру мәселелерін шешу, шетелдік студенттердің шетелдік мәдени ортаны игеруінің нақты тәжірибесінде;

2) педагогикалық ғылымда, зерттеушілердің назары шетелдік студенттердің кәсіптік білім беруінің этнопедагогикалық компонентінің мәселесіне аударылатын болады.

Тұтастай алғанда, осы интеграциялық үдерістердің қарқындылығы еуразияшылдық тұжырымдамасын іске асыру сипаты мен өміршеңдігімен айқындалатын болады.

Осы орайда, интернацияландыру жүйесінің келесі даму көрсеткіші, ол өзгеріске ұшыраған білім беру, ғылым мен мәдениет мәселелері бойынша БҰҰ-ның «Барлығына арналған білім беру» тұжырымдамасы, яғни «өмір бойы білім алу» деген педагогикалық парадигмаға сәйкес қалыптасады [7]. Өздеріңіз білетіндей, бұл тұжырымдаманың негізгі мақсаты — жоғары білім, үздіксіз білім беру, жоғары оқу орындары үшін ашық және ересектерге арналған білім беру құжаттарында қамтылған әртүрлі идеялар мен тәсілдердің синтезі болып табылады. Аталмыш бағдарламаның алға оң басуы қоғамның ең осал әлеуметтік топтары сауатсыз және бастауыш білімі жоқ немесе білім беру қызметтеріне қолжетімділігі шектеулі болған әлемдегі саяси және экономикалық жағдайға байланысты қамтамасыз ету болып табылады.

Біздің зерттеуіміздің аясында әлемдік қоғамдастықтың стандартты ойлау қабілеті бар тұлға емес, керісінше өзін-өзі тәрбиелеуге дайын, сонымен қатар үздіксіз білім беру қажеттілігін түсінетін білікті маманның жетекші ролін мойындату ерекше мәнге ие. Бұл өз кезегінде келесі факторларға байланысты деп есептейміз:

1) экономикалық, егер «адами капиталдың» сапасы белгілі бір елдің немесе халықтың мәртебесін анықтаса, ал қызметкердің зияткерлік багажы жаңа білімнің өсуін ынталандыратын және оның байлығының көзі болатын болса;

2) мәдени, себебі өзге өркениеттер мен өмір сүру тәсілдерін түсіну этносаралық окшаулануды жеңуге ықпал етеді, сонымен қатар, басқа халықтарға олардың рухани құндылықтары мен тарихын білу негізінде құрмет көрсетуге тәрбиелейді. Сайып келгенде соғыс пен зорлық-зомбылыққа қарсы бейбітшілік мәдениетін қалыптастыруға әкеледі;

3) технологиялық, қарқынды дамып келе жатқан ақпараттық және цифрлық технологияларды меңгеру өмірдің үйреншікті нормасына айналды, ал сауатты пайдаланушы — адамзат қоғамының толыққанды субъектісіне айналады [7].

Сандық жинақтардың сапалық өзгерістерге ауысуының диалектикалық заңының арқасында [8], жақын болашақта шетелдік студенттер санынан олардың Қазақстанның жоғары оқу орындары жағдайында алатын білім сапасына акценттің ауысуын болжауға болады. Осыған байланысты жоғары білім беру саласындағы мемлекеттік саясат элиталықтан бұқаралық жоғары білімге көшу ерекшеліктерін ескере отырып құрылуы тиіс, бұл кезінде әлемдік білім беру кеңістігіндегі жоғары оқу орындары арасындағы бәсекелестікті күшейтті. Сонда көптеген жоғары оқу орындары шетелдік студенттерді даярлауға мүдделі, өйткені олардың саны оқу орындарының қаржылық жағдайына ғана емес, сондай-ақ олардың беделі мен танымалдылығына да байланысты, өйткені бұл алынған білім сапасының халықаралық танылуын куәландырады. Біраз уақыт бұрын Еуропалық студенттер өздерінің туған елінде жоғары білім аруды жөн көрді, мысалы, АҚШ-қа оқуға барғысы келетіндер өте аз болды.

Сондықтан «... болашақта нақты халықтың ұлттық діл есебінен жүзеге асырылмайтын білім беруді интернационалдандыру, нақты тілдің этнолингвистикалық бірегейлігін сақтай отырып, көптілі білім беру, білім беру саласындағы мемлекеттердің заң шығарушы және атқарушы органдарының қызметін үйлестіру, үздіксіз білім берудің бірыңғай жүйесін ұйымдастыру және білім беру сапасын оның барлық деңгейлерінде арттыру сияқты міндеттерді шешу қажет», — деп Елбасы Н.Ә. Назарбаев өз Жолдауында атап өтті [9].

Жоғарыда айтылған мәселе, қазіргі заман парадигмасын анықтауға мүмкіндік береді, олар:

- шетелдік студенттер контингентінің жоғары өсу қарқыны;
- Шығыс Азия аймақтарындағы студенттердің жоғары академиялық ұтқырлығы Қазақстан үшін де маңызды;
- жоғары білім беру саласындағы ұлттық ынтымақтастық шекарасын кеңейту;
- халықаралық білім беру бағдарламаларын жүзеге асыруға бағытталған инвестицияларды ұлғайту;
- сыртқы саясат пен халықаралық байланыс жүйесін дамыту болып табылады.

Зерттеу жұмысын жүргізу барысында, сонымен қатар үрдістерді анықтай отырып, Қазақстанның жоғары оқу орындар жүйесін интернационализацияландырудың келесідей перспективалары аталмыш педагогикалық заңдармен айқындалатынын меңгерген жөн: білімнің қоғам қажеттіліктеріне, оның экономикасы мен ұлттық-мәдени ерекшеліктеріне тәуелділігі; оқуға баратын елді таңдау қоршаған ортаның пікіріне тәуелділігі. Бірінші жағдайда, қазақстандық қоғамның негізгі қажеттіліктері оның әлемдік білім беру кеңістігіне кіруімен және интеграциясымен байланысты. Екінші педагогикалық заңның арқасында білім беру субъектілерінің негізгі күш-жігері білім беру сапасын арттыруға бағытталатын болады, бұл өз кезегінде кез келген азаматтың үздіксіз дербес білім алуға дайындығын қамтамасыз етеді, соның нәтижесінде таяу уақытта Қазақстанда шетелдік студенттер контингентінің өсу динамикасын болжауға болады.

Мұның бәрі, білім берудің жаңа гуманистік парадигмасын қалыптастырады. Бұл парадигманы құрайтын элементтер, әрине: білімнің үздіксіз, синкретикалық үдерісі сияқты білім емес, демек «Өмір бойы білім алу» деген педагогикалық идея; екіншіден, білім беру үдерісіне қатысушыларды «субъект-субъект» қатынастар жүйесіндегі оңтайлы өзара іс-қимылды іздеуге тарту, яғни адамның жеке басының даралығына бағытталған маңызды күштерінің оң өсуіне ықпал ете отырып, ең алдымен жеке тұлғаға бағытталған болу керек; үшіншіден, білім беруді бірізділендіру, демократияландыру және бірізділік принциптерін іске асыру арқылы адамның ішкі табиғатын қайта құру болып табылады.

Бұл, өз кезегінде, отандық пен шетелдік студенттердің мүдделерімен объективті түрде сәйкес келмейтін, білім беру мазмұнын саралау қажеттілігіне әкеледі. Мәселенің оңтайлы шешімі жоғары

білім беру мазмұнындағы этномәдени компонентке бөлінген, оқу уақытының көлемін ұлғайту болып табылады. Біріншіден, бұл оқыту тілі мен тілді үйренуге қатысты. Мысалы, тіл өз кезегінде бөлек нәрсе емес; ол міндетті түрде этникалық, мысалы тарих, мәдениет, демек, ана тілі. Қазіргі Қазақстанның этноәлеуметтік жағдайында тілдердің үштұғырлығы (қазақ, орыс және ағылшын) идеясы жарияланғанда, бұл жоғары оқу орындарында тілдерді үйренуге бөлінетін оқу уақытының көлемін кеңейту қажеттілігін туындатты. Бүгінгі таңда халықаралық студенттер әдетте орыс немесе ағылшын тілдерін таңдайды. Бұл үрдіс қазақ тілінің мемлекеттік мәртебесі ресми органдардың нақты күнделікті өмірді насихаттау сатысынан доктринаға көшкенге дейін жалғасатын болады.

Шетелдік студенттерді оқытудағы тіл саясаты мәселесінің күрделілігі мен түсініксіздігі: оның бір жағынан, олар оқу тілін таңдауға, екінші жағынан, оны қажетті минимум көлемінде, яғни оқу пәні ретінде оқуға мәжбүр болады. Шет тілінің оқу пәні ретіндегі ерекшелігі оны ана тілінен меңгерудің бірқатар ерекшеліктерімен анықталады. Қазіргі лингвофилософиялық зерттеулерде тіл тек құрал ретінде ғана емес, ойлау мен таным құралы ретінде де, «ой кеністігі және рух үйі» ретінде де қарастырылады [10].

Ана тілі мен шет тілдерін тану мен меңгеру үдерістерінің арақатынасы қазіргі ғылымда белсенді дамып келе жатқан этнопедагогикалық тәсілдің әдіснамалық категориясында жүйелі түрде қарастырылады. Бұл тәсілдің мәні біздің болжамдарымыздағы келесі әдіснамалық негізге жүгінудің логикалық тізбегін анықтайды. Әңгіме шетелдік студенттердің шетелдік мәдени ортада дамуы туралы болып отыр. Шет тілін үйренудегі негізгі міндет — мәдениетаралық қарым-қатынасқа қатысу қабілетін игеру, яғни студенттің сөйлеу-ойлау қызметімен байланысты сөйлеу дағдыларын қалыптастыру болып табылады. Басқа мәдениеттердің өкілдерімен барабар өзара әрекеттесу ретінде түсінілетін адамның шет тілінде мәдениетаралық деңгейде қарым-қатынас жасау қабілетінің жиынтығы қазіргі лингводидактикамен «екінші тілдік тұлға» ұғымы ретінде анықталады [11; 20–24]. Ю.Н. Карауловтың пікірінше, тілдік тұлға «тілді үйренудің барлық аспектілерін қамтиды және сонымен бірге адамды зерттейтін пәндер арасындағы шекараны бұзады, өйткені адамды тілден тыс зерттеу мүмкін емес» [12]. Екіншіден, тілдік тұлға — бұл зерттелетін тілдің вербалды-семантикалық кодын, яғни осы тілдің спикерлерінің «әлемнің тілдік бейнесін» және адамға жаңа әлеуметтік шындықты түсінуге мүмкіндік беретін «әлемнің ғаламдық (тұжырымдамалық) бейнесін» игеруден тұратын адам қасиеттерінің жиынтығы. Студенттің «өмір үшін», «нақты жағдайларда қарым-қатынас жасау үшін» шет тілін қажет ететін және басқа мәдениеттер өкілдерімен тиімді қарым-қатынас жасай алатын «екінші тілдік тұлға» қасиеттерін дамыту, шын мәнінде, шет тілін оқытудың стратегиялық мақсаты болып табылады [13; 14]. Осы аспектілерді бөліп көрсету тілдік тұлға құрылымындағы келесі компоненттерді анықтауға мүмкіндік берді:

1) құндылыққа бағдарланған, яғни тіл — әлемнің тілдік бейнесін және ұлттық сипатты қалыптастыру негізінде жатқан және тілдік диалогтық қарым-қатынас процесінде іске асырылатын рухани идеялардың иерархиясын қалыптастырады;

2) мәдени компонент ретінде, яғни сөйлеу және тілдік емес мінез-құлық ережелеріне байланысты оқытылатын тіл мәдениетінің фактілері болып табылады, олардың білімі қарым-қатынас серіктесін барабар пайдалану және тиімді әсер ету дағдыларын қалыптастыруға ықпал етеді;

3) жеке компонент ретінде қарастыру болып табылады.

Бұл тұрғыда, біздің шетелдік студенттердің кәсіби даярлығын дамыту перспективаларымыздың болжамдары Қазақстанның көптілді тұлғаны қалыптастыруға бағытталған шет тілдік білім беру тұжырымдамасын қабылдауына негізделген.

Шетелдік студенттерді кәсіптік даярлаудағы тілдік мәселелердің оң шешімі әлеуметтік-гуманитарлық пәндерді оқыту саласындағы білім беру саясатының сипатын да айқындайды. Бұл жерде инженерлік, медициналық және педагогикалық мамандықтарды даярлауда мемлекеттік тапсырыстың жанданғанына қарамастан, білім беру мазмұнындағы әлеуметтік-гуманитарлық пәндердің үлесі этномәдени білім беруді әлеуметтік-гуманитарлық пәндер мазмұнына интеграциялау есебінен, арнайы және қосымша курстарды зерделеу есебінен сағат санын қосу мәселесі болып отыр. Басқаша айтқанда, шетелдік студенттердің білім беру мазмұнының жалпы негіздерінен оны саралауға көшу мәселесін шешу қажеттігінен туындап отыр.

Бірақ мемлекеттік білім беру стандартында қарастырылған оқу жүктемесінің көлемі ақылға қонымды шектеулерге ие болғандықтан, арнайы және қосымша курстарды енгізу мүлдем орынды болып көрінбейді. Осыған байланысты шетелдік студенттер үшін шетелдік мәдени ортаны тәуелсіз зерттеу ең қолайлы болып табылады. Бұл үшін, мысалы, электронды оқыту бағдарламаларының әртүрлі нұсқаларын жасауға болады, оларды бос уақытта жеке пайдалануға мүмкіндік беру және т. б.

Интернетте мемлекеттің қалыптасу тарихына, Қазақстан Республикасының қазіргі жағдайы мен мәдениетіне арналған түрлі интерактивті алаңдар бар. Осы платформалар мен сайттардың саралануы көрсеткендей, көп жағдайда олар ағылшын және қазақ тілдерінде ұсынылған. Олар үлкен сұранысқа ие, бұл шетелдік студенттердің веб-сайттарда қалдырған ой-пікірлерінен көрінеді. Сондықтан, Қазақстанда бірінші жыл оқып жүрген шетелдік студенттер әдетте ерекше қызығушылық танытатыны белгілі [15]. Олардың айтуынша, бағдарламалар немесе сайттар материалдары олардың аймақтық жағдайларға әлеуметтік бейімделуін айтарлықтай жеңілдетеді. Яғни, болашақта шетелдік студенттердің шетелдік мәдени ортаны игеруіне бағытталған автономды оқу бағдарламаларының әртүрлі нұсқаларын әзірлеу қажеттілігі туындап отыр.

Қорытынды

Қазақстанның жоғары оқу орындарында шетелдік студенттердің кәсіби даярлығын талдау нәтижесінде келесі даму үрдістерін анықтауға мүмкіндік берді:

– отандық жоғары білім беру жүйесін бірізділендіруге негізделген әлеуметтік-гуманитарлық пәндерді оқытуға арналған оқу уақытының көлемін ұлғайту қажеттілігі;

– шетелдік студенттердің білім мазмұнының жалпы қазақстандық студенттер оқитын бағдарламалармен сәйкестігінің қажеттілігі.

Бұл перспективалар, өз кезегінде, Қазақстанның жоғары оқу орындарында шетелдік студенттерді кәсіптік даярлаудың технологиялық құрамдас бөлігін дамытуды айқындайтын болады. Осы компоненттің даму сипаты жоғары білім беру жүйесіндегі сыртқы байланыстарды басқару саласындағы қазіргі заманғы кәсіптік білім беру жүйесіне тән педагогикалық инновациялардың жоғары динамизмімен айқындалатын болады. Оқу өнімділігі танымдық байланыстардың көлемі мен қарқындылық тәуелділігіне байланысты. Бұл тенденция шетелдік студенттерді кәсіби даярлау жүйесінде көпмәдениетті білім беру ортасын құру қажеттілігін түсінуге әкеледі. Осы тұжырым, оқыту нәтижелерінің оқытушының шеберлігіне (біліктілігіне, кәсібилігіне) тәуелділігімен байланысты педагогикалық заңдылықпен негізделеді. Сондықтан Қазақстан Республикасының жоғары оқу орындарында шетелдік студенттердің кәсіби даярлығының процессуалдық-технологиялық құрамдас бөлігінің қазіргі жай-күйін сипаттайтын, жоғары оқу орындарында шетелдік студенттердің этномәдени білім алуын ғылыми-әдістемелік қамтамасыз етудің фрагментациясы еңсерілетін болады. Сонымен, шетелдік студенттерді жергілікті жағдайларға бейімдеу қиындықтарын жеңудің маңызды факторларының бірі болып табылады. Сондықтан білім беру мазмұнында этномәдени компонентті мақсатты қалыптастыру үшін барлық негіз бар. Басқаша айтқанда, Қазақстанның жоғары оқу орындарында шетелдік студенттерді кәсіби даярлаудың этномәдени аспектісін кеңейту қажеттілігі бар.

Осылайша, халықаралық ынтымақтастық жоғары білім берудің жаһандық жүйесін дамытудың қуатты тетігі болып табылатыны сөзсіз және аталмыш мәселелер төменде келтірілген шешімдер жүзеге асқанда өз мәресіне жетеді деген сенімдеміз:

– жоғары білім беру мазмұны мен деңгейінің қоғам экономикасының, саясатының, әлеуметтік-мәдени саласының қажеттіліктеріне сәйкестігі;

– әртүрлі елдер мен аймақтардағы кәсіби дайындық деңгейлерін теңестіру;

– жоғары білім беру саласындағы халықаралық ынтымақтастық пен әріптестікті нығайту;

– елдер мен құрлықтар арасында білім беру мазмұны мен қалыптасатын кәсіби және қосымша дағдылар сипаттамасымен алмасу;

– жоғары оқу орындарын, әсіресе дамушы елдерде, оның ішінде халықаралық қорлардан қаржыландыру есебінен дамытуға жәрдемдесу;

– жоғары білім беруді дамыту бойынша білім беру мекемелерінің қызметін үйлестіру;

– «ақыл-даналардың» шетелге кету себептерін жоюға ықпал ете отырып, жоғары білімнің икемділігін, қамтылуын және сапасын жалпы арттыруға ықпал ету;

– академиялық ынтымақтастық пен өзара көмек үйлесімінде ғылыми мектептер мен білім беру жүйелері арасындағы бәсекелестікті көтермелеу.

Әдебиеттер тізімі

- 1 Рамашова Г.Н. Академическая мобильность студентов-иностранцев в вузах Казахстана (этнопедагогический аспект) / Г.Н. Рамашова, Н. Рамашов // Alma Mater. Вестн. высш. шк. — 2012. — № 12. — С. 76–81.
- 2 Лиферов А.П. Интеграционные процессы в мировом образовании: основные тенденции: науч. изд. / А.П. Лиферов // Magister. — 1999. — № 1. — С. 46–65.
- 3 Изменчивый «образ языка» в науке XX века / под ред. Ю.С. Степанова. — М., 1995. — С. 7–15.
- 4 Ассамблея народа Казахстана. Цели и перспективы [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <https://assembly.kz/ru/>
- 5 Выступление Н.А. Назарбаева на 7-й сессии Ассамблеи народа Казахстана [Электронный ресурс]. — Режим доступа: https://www.akorda.kz/ru/speeches/internal_political_affairs/in_other_events/vystuplenie-pervogo-prezidenta-elbasy-nanazarbaeva-na-vii-sessii-assamblei-naroda-kazahstana
- 6 Ensuring lifelong learning for all in Kazakhstan, Kyrgyzstan, Tajikistan and Uzbekistan: country evidence and policy recommendations. — UNESCO, 2020. — 66 p. [Electronic resource]. — Access mode: <https://www.gcedclearinghouse.org/sites/default/files/resources/200744rus.pdf>
- 7 Обзор политики членов Организации экономического сотрудничества и развития. Образование в СНГ [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <https://oecdru.org/obraz.html>
- 8 Слостенин В.А. Педагогика: учеб. пос. / В.А. Слостенин, И.Ф. Исаев, Е.Н. Шиянов. — М.: Академия, 2003. — 576 с.
- 9 Послание Президента Республики Казахстан Н.А. Назарбаева народу Казахстана «Новый Казахстан в новом мире» от 27 февраля 2007 г. [Электронный ресурс]. — Режим доступа: https://www.akorda.kz/ru/addresses/addresses_of_president/poslanie-prezidenta-respubliki-kazahstan-nazarbaeva-narodu-kazahstana-28-fevralya-2007-g
- 10 Халеева И.И. Основы теории обучения иноязычной речи (подготовка переводчиков): автореф. дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.02 – «Методика преподавания иностранных языков» и 10.02.19 – «Теория языкознания» / И.И. Халеева. — М., 1990. — 38 с.
- 11 Елизарова Г.В. Культура и обучение иностранным языкам: учеб. / Г.В. Елизарова. — СПб.: Изд-во «Союз», 2001. — С. 4–7.
- 12 Караулов Ю.Н. Русский язык и языковая личность: науч. изд. — 7-е изд. / Ю.Н. Караулов. — М.: Изд-во «ЛКИ», 2010. — 264 с.
- 13 Философия: всемир. энцикл // гл. науч. ред. и сост. А.А. Грищанов. — М.: АСТ; Мн.: Харвест; Совр. литератор, 2001. — 1312 с.
- 14 Grachev A. The meeting of civilizations: conflicts or dialogue / «For solidarity against the Intolerance, for a dialogue between the cultures»: materials of the International Forum. — Paris, UNESCO, 1996. — P. 23–27.
- 15 Маликова Н.Р. Национальные интересы России и стран Евразии в контексте обеспечения региональной безопасности СНГ/ ЕврАзийский диалог: исторические связи и перспективы: материалы Междунар. науч.-практ. конф. [Электронный ресурс] / Н.Р. Маликова. — Режим доступа: <http://www.hist.msu.ru/Departments/CIS/Conf/Malikova.htm>

Г.Н. Акбаева, Н. Рамашов, А.Н. Рамашова

Интернационализация системы высшего образования Республики Казахстан: проблемы, тенденции, решения

В статье исследованы трансформация и интеграция системы высшего образования Республики Казахстан, так как новый подход к решению проблем образования в мировой практике вызвал необходимость кардинального пересмотра организационных, структурных, идеологических изменений, обновления содержания образования, повышения требований качества подготовки специалистов в соответствии с современным этапом развития казахстанского общества и глобальными интеграционными процессами в мировом образовательном пространстве. Проанализированы актуализация и проблема профессиональной подготовки студентов-иностранцев в основных направлениях высшего образования: рассмотрено решение таких проблем, как интернационализация образования и координация деятельности законодательных и исполнительных органов государств в сфере образования; возможность организации единой системы непрерывного образования и совершенствование качества образования на всех ее уровнях. Авторами были определены генезис развития профессиональной подготовки студентов-иностранцев в вузах Казахстана, которые обусловлены зависимостью образования от потребностей общества, его экономики и национально-культурных особенностей, а также предопределены выбором страны обучения от «интеллектуальности» среды. Кроме того, дан прогноз относительно перспектив развития профессиональной подготовки студентов-иностранцев и интернационализации высшего образования в целом.

Ключевые слова: интернационализация, студенты-иностранцы, образовательная сфера, академическая мобильность, трансформация, межэтническое взаимодействие, многоязычное образование, гармонизация, идентичность, образовательная среда, высшее учебное заведение.

G.N. Akbayeva, N. Ramashov, A.N. Ramashova

Internationalization of higher education system in Republic of Kazakhstan: problems, trends, solutions

In this article the authors investigated the transformation and integration of the higher education system of the Republic of Kazakhstan, as a new approach to solving the problems of education in the world practice caused the need for a radical revision of organizational, structural, ideological aspects, updating the content of education, increasing the quality requirements for training specialists in accordance with the current stage of development of Kazakhstan society and global integration processes in the world educational space. In this regard, the article also analyzes the actualization and the problem of professional training of foreign students in the main areas of higher education: the solutions to such problems as the internationalization of education and the coordination of the activities of the legislative and executive bodies of states in the field of education, and the possibility of organizing a unified system of continuing education and improving the quality of education at all its levels were considered. The authors determined the genesis of the development of professional training of foreign students in higher education institutions of Kazakhstan, motivated by the dependence of education on the needs of society, its economy and national and cultural characteristics; as well as the dependence of the choice of the country of study on the “intellectuality” of the environment, and also made a forecast of the prospects for the development of professional training of foreign students and the internationalization of higher education in general.

Keywords: internationalization, foreign students, educational sphere, academic mobility, transformation, interethnic interaction, multilingual education, harmonization, identity, educational sphere, higher educational institutions.

References

- 1 Ramashova, G.N. & Ramashov, N. (2012). Akademicheskaya mobilnost studentov-inostrantsev v vuzakh Kazakhstana (etnopedagogicheskiy aspekt) [Academic mobility of foreign students in Kazakhstan (ethnopedagogical aspect)]. *Alma Mater. Vestnik vysshei shkoly — Alma Mater. Bulletin of the Higher School, Vol. 12*, 76–81 [in Russian].
- 2 Liferov, A.P. (1999). Integratsionnye protsessy v mirovom obrazovanii: osnovnye tendentsii: nauchnoe izdanie [Integration processes in world education: main trends: scientific publication]. *Magister — Master, Vol. 1*, 46–65 [in Russian].
- 3 Stepanov, Yu.S. (Ed.). (1995). *Izmenchivyi «obraz yazyka» v nauke XX veka [The changing “image of language” in the science of the XX century]*. Moscow [in Russian].
- 4 Assambleia naroda Kazakhstana. Tseli i perspektivy [The Assembly of Kazakhstan people. Purpose and perspectives]. (n.d.). *assembly.kz*. Retrieved from <https://assembly.kz/ru/> [in Russian].
- 5 Vystuplenie N.A. Nazarbaeva na 7-i sessii Assamblei naroda Kazakhstana [N.A. Nazarbayev's speech at the 7th session of the Assembly of Peoples of Kazakhstan] (n.d.). *akorda.kz*. Retrieved from https://www.akorda.kz/ru/speeches/internal_political_affairs/in_other_events/vystuplenie-pervogo-prezidenta-elbasy-nazarbaeva-na-vii-sessii-assamblei-naroda-kazahstana [in Russian].
- 6 Ensuring lifelong learning for all in Kazakhstan, Kyrgyzstan, Tajikistan and Uzbekistan: country evidence and policy recommendations (2020). UNESCO, 66 p. *gcedclearinghouse.org*. Retrieved from <https://www.gcedclearinghouse.org/sites/default/files/resources/200744rus.pdf>.
- 7 Obzor politiki chlenov Orhanizatsii ekonomicheskogo sotrudnichestva i razvitiia. Obrazovanie v SNG [Review of the policies of the members of the Organization for Economic Cooperation and Development. Education in the CIS]. *oecdru.org*. Retrieved from <https://oecdru.org/obraz.html> [in Russian].
- 8 Slastenin, V.A., Isaev, I.F. & Shiyonov, E.N. (2003). *Pedagogika [Pedagogics]*. Moscow: Akademiia [in Russian].
- 9 Poslanie Prezidenta Respubliki Kazakhstan N.A. Nazarbaeva narodu Kazakhstana «Novyi Kazakhstan v novom mire» ot 27 fevralia 2007 goda [Message of the President of the Republic of Kazakhstan N.A. Nazarbayev to the people of Kazakhstan “New Kazakhstan in the new world” (dated February 27, 2007)]. *akorda.kz*. Retrieved from https://www.akorda.kz/ru/addresses/addresses_of_president/poslanie-prezidenta-respubliki-kazahstan-nazarbaeva-narodu-kazahstana-28-fevralya-2007-g [in Russian].
- 10 Haleeva, I.I. (1990). Osnovy teorii obuchenii inoiazychnoi rechi (podgotovka perevodchikov) [Fundamentals of the theory of teaching foreign language speech (training of translators)]. *Extended abstract of Doctor's thesis*. Moscow [in Russian].
- 11 Elizarova, G.V. (2001). *Kultura i obuchenie inostrannym yazykam [Culture and teaching foreign languages]*. Saint Petersburg: Izdatelstvo «Soiuz» [in Russian].
- 12 Karaulov, Yu.N. (2010). *Russkii yazyk i yazykovaia lichnost [Russian language and linguistic personality]*. Moscow: Izdatelstvo «LKI» [in Russian].
- 13 Grishanov, A.A. (Ed.). (2001). *Filosofia: vseмирnaia entsiklopediia [Philosophy: world encyclopedia]*. Moscow: AST; Minsk: Harvest; Sovremenniy literator [in Russian].

14 Grachev, A. (1996). The meeting of civilizations: conflicts or dialogue “For solidarity against the Intolerance, for a dialogue between the cultures”: materials of the International Forum. Paris, UNESCO (pp. 23–27).

15 Malikova, N.R. Natsionalnye interesy Rossii i stran Evrazii v kontekste obespecheniia regionalnoi bezopasnosti SNG [National interests of Russia and the Eurasian countries in the context of ensuring the regional security of the CIS]. Proceedings of scientific and practical conference: *EvrAziiskii dialog: istoricheskie sviazi i perspektivy — Eurasian dialogue: historical link and perspectives*. Retrieved from <http://www.hist.msu.ru/Departments/CIS/Conf/Malikova.htm> [in Russian].

Букеетов университет